

БЪЛГАРСКАТА ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКА В КОНТЕКСТА НА „ЗЕЛЕНИЯ ПАКТ“ / изводи и препоръки/

Предложените изводи и препоръки са въз основа на разработеният едноименен проект в Института за икономически изследвания на БАН, в периода 2021-2025 г., публикуван на сайта на Института, от научен колектив:

Проф. д-р Александър Тасев – ръководител,

Проф. д-р Даниела Бобева,

Инж. Антон Иванов,

Доц. д-р Недялко Несторов,

Доц. д-р Теодора Пенева.

Инж. д-р Стефан Сулаков,

Изводи в контекста на „Зеления пакт“

Направените изводи по отношение развитието на зелените политики на ЕС отразяват поставените цели, очакваните резултати, начина на постигане на целите и постигнатите резултати в периода 2019-2024г.

Зелените политики на ЕС започват деветдесетте години на 20 век. И повече от 25 години търпят амбициозно развитие по отношение на поставяните цели и сроковете за изпълнението им. Трябва да се подчертае, че след 2018г. ЕК обяви своите крайни цели до 2050г. като водеща цел е постигане на нулеви въглеродни емисии в края на периода. **Очакванията на ЕК от въведената пазарна регулация в сектор електроенергетика на ниво ЕС, са за повишаване на благосъстоянието на хората, конкурентоспособността на промишлеността и функционирането на обществото като цяло, чрез осигуряване на безопасна, сигурна и устойчива енергия на достъпни цени.**

Европейската комисия заложи на следните начини за постигане на поставените цели в Зеления пакт:

1. Новите ВЕИ технологии;
2. Създаване на свободен, обединен пазар на електроенергия на ЕС и пазар на CO₂ емисиите, които се превърнаха в основен инструментариум при постигане на поставените цели;
3. Насърчаване и увеличаване на частните инвестиции в сектор електроенергетика.

През 2024г. в рамките на ЕС бизнесът, битовите потребители и политиците осъзнаха, че резултатите през последните години от реализирането на целите на зелената сделка са в много голяма степен социално-икономически отрицателни, което се вижда от следните процеси:

- Ръст на цените на електрическата енергия;
- Деиндустриализация;
- Обедняване.

В отговор на създадите се проблеми при реализацията на зелените политики, новоизбраната през 2024г. Европейска комисия обяви, че ще се направи ревизия на амбициозните цели по отношение етапите на декарбонизация на ЕС, предложение за извеждане на принципа на технологична неутралност, ревизиране на решението към средата на това десетилетие да се забрани пускането на пазара на ЕС на автомобили с ДВГ и т.н. **Същевременно не се очаква цялостна ревизия на политиката за „зелен преход“.** При това вече планираните развития на нови проекти за производство на електрическа енергия от слънце и вятър, както и плановете за развитие на мрежите и системни батерии, ще продължават да доминират в сектора, като променят пазарната среда и начините за постигане на сигурност на доставките за конкретни региони. Успоредно с това ЕК обяви, че се предлага преформулиране на „Зелената сделка“ и превръщането ѝ в „Зелена сделка за растеж“.

Причините за негативните резултати, които са получени при изпълнението на целите на зеления преход, произтичат най-вече от:

- Амбициозността на целите и сроковете за постигането им;
- Внедряване в големи мащаби на новите ВЕИ технологии;
- Инструментариума, чрез който трябва да се постигнат, като водещите два инструмента са моделът на пазар на електроенергията в ЕС и пазарът на въглеродните емисии.

Амбициозните цели по отношение темповете на въвеждане на ВЕИ електроенергията в националните миксове доведе до очаквани дисбаланси в електроенергийния сектор на ЕС. Причините се крият в самата същност на електропроизводството от ВЕИ:

- Тези производства не покриват изискванията за участие на базови мощности или за балансиращи мощности.
- Производствата от тези мощности са изключително променливи, както в разреза на денонощието, така и сезонно.
- Бързото увеличаване на дела на ВЕИ доведе до свръхпроизводство на електроенергия в светлите часове на деня и до нулеви борсови цени.
- Присъединяването на ВЕИ към преносната мрежа изисква допълнително изграждането на нови системни връзки, но и общо развитие на преносните системи.

Обобщено, ВЕИ дебалансира системата и не могат да отговорят на изискванията за сигурност на доставките. Освен това, изискват допълнителни значителни системни разходи, които оскъпяват електроенергията. Внедряването им изисква поддържането и на базови, и на балансиращи мощности. Твърдението, че свръхпроизводството от ВЕИ в определени

часове и сезони способства за преминаването им в ролята на базови и гъвкави мощности, чрез акумулиращи системи е некоректно, защото акумулаторните системи имат бърз цикъл на отдаване на електроенергията и теоретично погледнато за да се постигне системен оптимум трябва да се изградят множество такива паркове, включително със сезонен характер на акумулация, или чрез създаване на мрежа от високоволтови трансрегионални линии. Очевидно, такова решение е много скъпо, изисква време за реализация и ще се отрази на цената. От друга страна развиването на идеята, че с излишната електроенергия да се произвежда водород е свързана с все още много скъпото приложение на тази технология.

По отношение на България се очертава реална зависимост на потребителите на електроенергия от внос, което намалява сигурността на доставките. Заключение е, че на този етап, както и в следващите години, един ефективен национален енергиен микс трябва да съдържа в себе си базови и гъвкави мощности, които да отговарят на изискванията на Зеления преход, каквито са АЕЦ и ПАВЕЦ. В тази връзка, много основателно е искането на България да запази ТЕЦ до 2038г. тъй като до тогава не е сигурно завършването на нови базови мощности. Необходимо е ускоряване на построяването на два нови ядрени блока. Тези виждания за структурата на национален мощностен баланс ще създадат условия за сигурността на доставките и балансирането на ЕЕС и ще са осигурени възможности за минимизиране на ценовите шокове на пазара.

От друга страна, моделът на пазар на електроенергия в ЕС, като инструмент за постигане на целите на Зеления преход, не изпълни очакванията – **за повишаване на благосъстоянието на хората, конкурентоспособността на промишлеността и функционирането на обществото като цяло, чрез осигуряване на безопасна, сигурна и устойчива енергия на достъпни цени.** Негативните резултати се получиха въпреки предприетите през последните 20 години редица законодателни инициативи и регламенти за функционирането на този пазар. Получените социално-икономически резултати и опитите моделът да бъде развиван и коригиран административно показват, че в него има концептуална (системна) грешка. Направеният анализ в настоящото изследване на общия европейски пазар на електроенергия, извежда сериозни проблеми, свързани с функционирането му, които говорят за сериозни системни недостатъци. Пример за това е че през 2021/2022г. в следствие на шоковите цени, които с получиха на европейския пазар на електроенергия, за което допринесе и алгоритъмът за формиране на борсовите цени, много производители реализираха свръхпечалби, а бизнеса и битовите потребители бяха поставени в тежко финансово положение. Това принуди ЕК и правителствата на страните-членки на ЕС да извършат безпрецедентно национализиране на тези печалби. Подобен прецедент е несъвместим с принципите на пазарната икономика. И до сега не е намерено решение за отстраняване на този изключително голям недостатък на функционирането на общия европейски електроенергиен пазар.

Очевидно е необходима концептуална промяна в структурата и функционирането на модела на електроенергийния пазар, за да може той да изпълни функциите си на основен инструмент за постигане целите на зеления преход.

При така очертания системен проблем на пазара на електроенергия се вижда, че въвеждането на пълна либерализация на българския електроенергиен пазар ще изисква преодоляването на сериозния проблем, свързан с шоковите цени на електроенергията, поради посочените вече недостатъци на европейския енергиен пазар. Политиката на правителството за компенсиране на бизнеса при тези пазарни аномалии със стотици милиони левове, би трябвало да се предвиди и за много по-голям кръг потребители отколкото е предполагаемия кръг на енергийно бедните. От една страна, разбира се, такъв подход обезсмисля либерализацията на пазара, но ако това се случва, в името на справедливостта и недопускане продължаващо обедняване на българския потребител трябва да се изпълнява тази компенсация. Ясно е, че ако не се направи концептуална промяна в модела на общия електроенергиен пазар на ЕС, негативите ще продължат в т.ч. значителните пазарни шокове (скачане на цената в пъти) и това ще донесе голямо социално недоволство на потребителите, принудени да участват на свободния пазар и загуба на конкурентоспособност на икономиката.

Посочените до тук причини за провала на зелените политики на ЕС, поставят въпроса дали предложените ревизии към днешна дата на „Зелената сделка“, ще спомогнат за постигането на крайната цел.

Вече се показва, че:

- Внедряването на новите ВЕИ технологии, заедно с акумулиращите паркове освен, че оскъпяват силно цената на електроенергията, сами по себе си не могат да осигурят сигурността на доставките и балансиране на ЕЕС;
- Общия електроенергиен пазар има концептуален (системен) проблем.

Освен това, насърчаването на частните инвестиции в производството и разпределението на електроенергия ще засили конфликта на интереси между производителите на електроенергия, и всички потребители (индустриални и битови). Много трудно може да бъде съчетан стремежът за висока печалба от страна на производителите и минимизиране цената на електроенергията с оглед конкурентоспособността на цялата икономика и социалното добруване на битовия потребител. След като енергията е повече от изключителен фактор за съществуването на съвременната цивилизация (икономическа конкурентоспособност и социален просперитет) трябва да има сигурно решение на това фундаментално противоречие. Има два пътя – единият е преобладаваща обществена собственост на основните фондове на производството на електроенергия и връщане към централизирано доставяне на електроенергия, (тъй като тя, както се вижда не подлежи на свободна пазарна конкуренция, която допълнително се затруднява от изискването за системно управление) или от друга страна много силни регулации, които да намалят до минимум отрицателното въздействие по отношение ръста на цената на електроенергията, свързано с частния производствен и търговски интерес.

От 2024г. тенденциите в глобален мащаб за използване, в близките десетилетия, предимно на изкопаеми горива за добиване на енергия в т.ч. електроенергия, вече поставя категорично въпроса за цената на електроенергията, произвеждана от ВЕИ. Новите ВЕИ технологии не са конкурентоспособни по отношение цената на произведената

електроенергия, спрямо цените на традиционните производства на електроенергия, базирани на изкопаеми горива (когато се отразят и необходимите разходи за тяхното балансиране и резервиране). Обявените позиции на водещите икономики в света (САЩ, Китай, Русия и др.) на срещата в Баку през 2024г., че до 2050г. ще добиват енергия предимно от изкопаеми горива и след обявената в края на Януари 2025г. от новата администрация на САЩ категорична позиция по отношение на производство на енергия от изкопаеми горива показват, че ако Европейския съюз продължава да използва и внедрява сегашните ВЕИ технологии е обречен да продължава да губи икономическа конкурентоспособност спрямо останалия свят, а обявената от ЕК идея „Зелената сделка“ да се преформулира в „Зелена сделка за растеж“ ще остане неизпълнимо пожелание.

Изложените до тук факти, които способстват за негативното икономическо и социално развитие на ЕС, поставят въпроса, че е крайно време и наложително страните членки на ЕС обосновано да ревизират и приемат концептуална промяна на „Зеления пакт“, отнасяща се до:

1. Силно намаляване на амбициозните цели и сроковете за изпълняване им;
2. Съществено ограничаване (отказ) от внедряване на сегашните ВЕИ технологии до намирането на нови технологични решения, конкурентни на досегашните традиционни производства, по отношение цената на електроенергията;
3. Да се насърчи бързо внедряване на АЕЦ и ПАВЕЦ, които от гледна точка на декарбонизацията са вече признати за зелени производства, също така и на ГПЕЦ;
4. Да се намали пазарния натиск върху ТЕЦ, по отношение цената на CO₂ емисии и те да имат статут на стратегически резерв, докато се решат въпросите със сигурността и балансирането на ЕЕС.

Преосмислянето на зелените цели от страна на ЕС, е наложително и поради факта, че не може само европейския континент да се бори за екологично-чисто пространство, а станалия свят да не го прави. Планетата е едно екологично цяло.

Обобщено, резултатите от настоящия проект и направените изводи сочат към **следните препоръки**, които за развитието на **българската електроенергетика** са от особено голяма важност. Независимо от поетите ангажименти от България в ПВУ, отразени в ИНПЕК, при така окачествената действителност по отношение „Зелената сделка“ правителството на България има всички основания да постави обосновано пред ЕК въпроса за промяна в целите на „Зеления пакт“ и начините за постигането им, като междуременно вземе следните мерки за изпълнението им по отношение на България:

- Ограничаване на внедряването на нови ВЕИ мощности;
- Насърчаване на развитието на държавния електроенергиен сектор:
 - Ускоряване построяването на новите два блока на площадката на АЕЦ Козлодуй;
 - Построяване на нова ПАВЕЦ;
 - Запазване на ТЕЦ Марица-Изток 2 като стратегически резерв.

- Докато не се отстранят проблемите във функционирането на пазара на електроенергия **и на практика** не се гарантират очакваните резултати от него, е оправдано пълната либерализация, засягаща българските потребители да бъде отложена във времето.